

Araştırma Makalesi | Research Article

Covid Döneminde Radikalleşen Zaman ve Mekân: İletişim Araçları Örneği

Time and Space Radicalized During the Covid Period: Example of Communication

Eyüp AL (Res. Asst. Ph.D.)
Marmara University, Faculty of Communication
İstanbul/Turkey
eyupal@yandex.com

Başvuru Tarihi | Date Received: 27.09.2021
Yayına Kabul Tarihi | Date Accepted: 27.01.2022
Yayınlanma Tarihi | Date Published: 31.01.2022
<https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.1001626>

Öz

Bu makalenin amacı, Covid dönemi boyunca tecrübe edilen zamanın ve mekânın teknolojik determinist perspektiften hareketle, sosyolojik bir okumasını gerçekleştirmektir. Zaman ve mekân insan açısından yaşamın en temel unsurlarından biri olmasına rağmen tarihin her döneminde deneyimlenme biçimleri itibariyle değişiklikler göstermektedir. Bu bağlamda tarihsel açıdan farklı bir dönem yaşanmaya başlamış ve yaşamaya devam edilmektedir. İçinde bulunulan dönemi tanımlayan ana unsur makale boyunca Covid olmakta ve Covid'in neden oldukları iletişim araçları örneklemine, içeriğe değinilmeden teknolojik determinist bir bakış açısıyla sosyolojik analize tabi tutulmaktadır. Analizin çerçevesini oluşturan sosyolojik yaklaşım doğrultusunda iletişim araçlarının insanın deneyim alanını zaman ve mekân ölçeğinde nasıl radikalleştirdiği incelenmektedir. Teknolojik determinizm gereği herhangi bir iletişim aracının içeriği yerine bu araçların ortak kodlarına değinerek betimleyici bir yaklaşım sergilenmektedir. Çalışma boyunca zaman ve mekân pratiklerinin analizinde Anthony Giddens, David Harvey ve Stephen Kern gibi düşünürlerden beslenilmekte ve Covid dönemi öncesinden tamamen ayrılan yeni bir zamanın ve mekânın deneyimlenmediği iddia edilmektedir. Bu çalışmada Covid döneminde zamanın ve mekânın toplumsal açıdan belirli değişimler yaşadığı bilinmekle birlikte hem zaman hem de mekân için net sınırlar çizmek yerine belirsizleştirilmiş bir iletişim ağının ve pratiğinin oluşturulduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid Dönemi, Zaman ve Mekân, İletişim Sosyolojisi, İletişim Ağı.

Abstract

The aim of this article is to carry out a sociological reading of time and space experienced during the Covid period from a technological determinist perspective. Although time and space are one of the most basic elements of life for human beings, they show changes in the way they are experienced in all periods of history. In this context, a different historical period has begun and continues to be experienced. The main element that defines the current period is Covid throughout the article, and in the sample of communication tools caused by Covid, it is subjected to sociological analysis from a technological determinist point of view without mentioning the content. In line with the sociological approach that constitutes the framework of the analysis, it is examined how the communication tools radicalize the human experience area at the scale of time and space. Due to technological determinism, a descriptive approach is exhibited by referring to the common codes of these tools instead of the content of any communication tool. In the analysis of time and space practices throughout the study, it is fed by thinkers such as Anthony Giddens, David Harvey and Stephen Kern, and it is claimed that a new time and space that is completely separated from the pre-Covid period has not been experienced. In this study, although it is known that time and space experienced certain social changes during the Covid period, it was concluded that an obscure communication network and practice was created instead of drawing clear boundaries for both time and space.

Keywords: The Covid Period, Time and Space, Sociology of Communication, Communication Network.

Giriş

Bu çalışmanın amacı, Covid dönemi özelinde zaman ve mekân pratiklerini teknolojik determinist perspektiften hareketle, Anthony Giddens'in "radikalleşme" kavramsallaştırması, David Harvey ve Stephen Kern'in zaman ve mekân fikirleri ekseninde sosyolojik okumaya tabi tutmaktır. Makale boyunca Covid'in neden olduğu "yeni normal" in¹ aslında yeni bir durum olmadığı, modernleşme serüveninin hızlandırılmış bir anına denk geldiği iddia edilmektedir. Bu bağlamda insanın sahip olduğu zaman ve mekân pratiklerinin Covid öncesi dönemden pek ayrışmadığı, aksine, aynı istikamette gittiği ve bunun modernleşmenin "radikal" bir örneği olduğu düşünülmektedir. Anthony Giddens "radikal" kavramını *Modernliğin Sonuçları* (2018) adlı kitabında postmodernliği modernliğin güçlü bir biçimi, devamı ya da uzantısı olarak ifade etmek için kullanmaktadır. Modernliğin ötesine geçilmediği gibi küresel ölçekte radikalleşmesine şahitlik edilmektedir. Dolayısıyla postmodern döneme girilmemiş, modernliğin neden olduğu sonuçlar katlanmış, evrenselleşmiş ve modernlik sona ermemiştir. Bu makale boyunca sık sık kullanılan radikalleşme ifadesi, her türlü durumun ve olgunun dönüşerek devamlılığını sürdürmesi ve eskisine göre çok daha kuvvetli bir pozisyona sahip olması anlamında kullanılmaktadır. Çalışma özelinde radikalleşme, Covid sürecinde iletişim araçları ile sınırlı bir biçimde değişen zaman ve mekân pratiklerinin doğasını açıklayabilmek için tercih edilmektedir. Benzer bir biçimde Covid gibi küresel bir salgının modernlikle kurduğu irtibatın² anlaşılabilmesi için farklı disiplinlerin kuşatıcı katkısına gereksinim vardır.

Salgınlar sosyal hadiseler olduğu için sadece tıbbi bir bakış açısıyla ele alınamazlar. Salgının siyasi, ekonomik, manevi ve kültürel boyutları olduğu için sürece bütüncül yaklaşmak gerekmektedir. Salgın, hayatı bütüncül olarak etkilemektedir. İnsan ve toplum da mekanik bir yapıya sahip olmadığı için yaşanmakta olan sürece uyum göstererek dâhil olmaktadır (Sunar, 2020, s. 1-3). Covid herkesi ve her alanı etkilediği için bu çalışma özelinde meselenin iletişim araçları ile ilgili olan kısmı incelenmektedir. Metin boyunca iletişim araçları vurgusu herhangi bir aracı içerik ve kullanım biçimleri itibariyle ön plana çıkartmayı amaçlamazken "teknolojik determinizm"den hareket edilmektedir. Kısaca teknolojik determinizm, teknolojinin belirleyici ve aktif konumda bulunduğunu, diğer etmenlerin ise teknoloji tarafından belirlendiğini ve pasif bir bağlama sahip olduğunu iddia etmektedir. Teknolojinin ve bu çalışma özelinde iletişim araçlarının herhangi bir formuna ve içeriğine atıfta bulunulmayarak çok daha genel bir düzlemde tüm iletişim araçlarını, belirli istisnalar olmak koşuluyla, kapsamaktadır.

Harold Innis insanlık tarihi içerisindeki farklı imparatorluklarda iletişim araçlarının iktidarın parçası olduğunu iddia etmektedir. Mesela Mısır imparatorluğunda papirüs ve parşömenin varlığı geçmiş olayların bugüne aktarımını kolaylaştırmakta ve düşüncenin de yazılı bir form içerisinde devamlılığını sağlayıp süreçleri kolaylaştırmaktadır. Innis (1986) genel olarak iletişim teknolojilerinin toplumsal hayatı şekillendirdiğini, tarihsel olgular ışığında ispat ederek uygarlığın yapıcı unsurunu iletişim teknolojileri olarak değerlendirmektedir. Çünkü iletişim teknolojileri, içerikten bağımsız bir biçimde bilginin ve her türlü iktidarın tek elde toplanma imkânını artırarak imparatorlukların doğmasına neden olmaktadır. Innis'i hem belirli ölçülerde devam ettiren hem de ona açılımlar getiren Marshall McLuhan, araç merkezli bir bakış açısı geliştirerek iletişim sürecinin merkezine mesajı ya da içeriği değil iletiyi sağlayan aracın kendisini koymuştur. "Araç mesajdır" (McLuhan ve Powers, 1992) düşüncesi ile iletişim olgusuna teknoloji merkezli bir açıklama getirmektedir. McLuhan'ın bu ifadesi teknolojik determinizmin iletişim

alanındaki en keskin açıklamasıdır. İçeriği neredeyse tamamen arka plana iten ve aracın kendi yapısının her türlü mesajı soğurduğu ve mesajın da direkt olarak aracın kendisinin olduğu yönünde bir yaklaşım sergilemiştir. Aracın hükümlanlığı, kendisinin aracılığı ile sunulan her şeyi etki altına almaktadır. Her türlü içerik kullanılan araç doğrultusunda ve o aracın teknik yapısıyla belirlenmektedir. Bu durum tüm teknolojik araçlar için de benzer şekilde geçerlidir.

Fonetik alfabe ve matbaa da insanın zihinsel bakışını ve ifade biçimlerini değiştirmektedir (McLuhan, 1962). Her teknolojik yenilik insanı ve onun içinde yaşadığı kültürel çevreyi yeniden şekillendirmektedir. Innis ile başlayıp sonrasında McLuhan ile devam eden teknolojik determinist anlayış, aracın kendisi yani doğası üzerine düşünmeyi şart koşmaktadır. İletişim araçlarının doğası teknolojinin gelişim düzeyiyle birlikte değişmektedir. Kişilerarası iletişimin imkânlarını genişleten ve zaman-mekân pratiklerini değiştiren olgu, iletişim araçlarının teknolojik açıdan yaşadığı gelişmelere bağlıdır. Bu sürecin daha sağlıklı bir açıklamasının yapılabilmesi için iletişim araçlarını var eden tarihselliğin modernite ile olan irtibatının ve bizatihi modernitenin kendisinin de anlaşılması elzemdir.

İnsanın bedeni ve zihni üst-insana ulaşabilme hedefi doğrultusunda dönüştürülmelidir. Teknoloji yardımıyla insanın hem bedeni zayıflıklardan ve hastalıklardan kurtarılmalı hem de bilinci sonsuzca geliştirilmelidir. İnsanın doğaya hâkim olma iddiası insanın insana hâkimiyeti ile devam etmektedir. Bu süreçte insanın ölümsüzlüğünün sağlanabilmesi için hafızası ve öğrenme kapasitesi geliştirilecek; ulaşım hızlandırılacak ve iletişim anlık hale getirilecektir. Covid türü örneklerle fiziksel mesafe elenerek toplumsal/sosyal mesafeye dönüştürülmektedir. Akıllı telefonlar ve sosyal medya ile başlayan süreç artık minimal bireyler yaratmaktadır. Çevresinden yalıtılmış ve kendini kapatmış monadik bireyler söz konusudur (Fazlıoğlu, 2020). İnsanın asli gaye olmaktan uzaklaşarak devasa bir yapının parçası haline getirilişi, Covid döneminin çok öncesinde başlamıştır ve radikalleşerek devam etmektedir. İletişim araçlarının buradaki rolü her türlü maddi sınırı, bunun içerisine evin mekânı da dâhildir, önemsizleştirerek toplumsallaşmayı sürdürebilir kılmasıdır. Bu süreçte birey gittikçe fiziksel çevresinden koparken çok küçük mekânlara sıkışmakta ve yaşananlar sadece fiziki bir durum olarak değerlendirilememektedir. İnsanın tüm maddi gerçekliğini şekillendiren süreç hakikat fikrinin yitirilişi ile yakından alakalıdır.

“Post-truth”, hakikat fikrinin ikame edilmesiyle birlikte bütün yapının birbirine dayanması ya da ilişki kurması ile ayakta durmaktadır. Bu düzende her şey birbiriyle ilişkili kılınırken insanın sonsuz bir özgürlüğe sahip olduğu ve hakikat gibi herhangi bir sınırlandırıcı unsura sahip olmadığı iddia edilmektedir. Varlık, insanın elinin altında bulundurduklarından ibarettir ve insan yapabildiği yani başarabildiği müddetçe herhangi bir karar verici merciye gerek yoktur. Bu süreçte özgürleşme söylemleri artmasına rağmen internette ve sosyal medyada bulunan insanların ticarileştirildiği, onlara ait verilerin iktidar kurma amaçlı kullanıldığı görülmüştür. Sanal bir âlem olarak internetin aslında siyasal açıdan organize edildiği ve fertlerin sadece figüran rolü oynayabildiği fark edilmiştir. Modern dünyanın kontrol mekanizmalarını işletenler kendilerini görünmez kılarak ve geri plana atarak, etkin olduklarını gizlemekte ve belirsizlikler üreterek sürecin devam etmesini sağlamaktadırlar. Dolayısıyla tamamen insanın belirlenimi ve arzusu doğrultusunda inşa edilen bir dünyada her türlü ilişki “input-output” ekseninde istatistiki bir veri olarak değerlendirilmektedir (Görgün, 2020). Hakikat fikrinin yokluğu ya da “post-truth” durum bir özgürleşme hali olarak sunulurken benzer bir süreç Covid

döneminde fiziksel sınırlamalara tabi olmayan insanların, iletişim araçları vasıtasıyla belki de eskisinden daha iyi bir hayata kavuşabileceği fikriyle yaşanmaktadır. Yaşam, insanın yapıp etmelerinin belirlediği, herhangi bir metafizik sınıra tabi olmadığı ve hesap vermediği bir “output”a (çıkıya) dönüşmektedir.

Çok uzun süredir devam eden bir anlayış olarak numenal olanın karşısına fenomenal olan yerleştirilmiştir. Varlığın esasını, kendinde olanın zıttı olarak, insanın eylemleri aracılığıyla var ettiklerinin oluşturduğu düşünülmüştür. Son yıllarda ise insanın ortaya koyduklarının ondan bağımsızlaşarak insanı belirlemeye başladığı düşüncesinden hareketle açığa çıkan yeni realist fikirler söz konusudur. Bu realist fikirler ile “post-truth” kavramının kendinde bir hakikat olmadığı düşüncesi örtüşmekte ve insanın kendi emeği vasıtasıyla inşa edebileceği konforlu bir ev ve rahat bir yaşam fikri mümkün olabilmıştır (Çitil, 2020, s. 5). Covid süreci bu yaklaşım ile atlatılmaya çalışılırken, yaşamakta olanın nedenlerinden bir tanesinin “post-truth” olduğu gizlenmektedir. Buradan hareketle maddi sınırların asli değil yapay sınırlar olduğu, insanın bu sınırlamaları ulaşım ve iletişim araçları gibi her türlü teknolojik araç ile aşabileceği ifade edilmektedir. Modern yaşama biçimi ve fikriyatı zarar görmekten ziyade tahkim edilmeye çalışılmakta ve insanın her şart altında salgınla mücadeleyi kazanacağı yönünde bir algı oluşmaktadır. Daha iyi ve her türlü sınırdan azade bir yaşam için özellikle Covid döneminde küresel ölçekte iletişim araçlarına duyulan ihtiyaç arttığı gibi kullanım süreleri de bununla doğru orantılı biçimde artmıştır.

Bu durum “We Are Social”ın 2019 yılına ait verilerinde rahatlıkla görülebilmektedir. 2019 yılında 4.5 milyar insanın internete erişimi varken, 3.8 milyar insan da sosyal medya kullanıcısıdır. 2019 yılı internete erişim oranı 2018’e göre 298 milyon yeni kullanıcı ile % 7 artmıştır. Sosyal medya kullanıcıları da 321 milyon yeni kullanıcı ile % 9 oranında artış göstermiştir (2020). Aynı organizasyon tarafından 2020 yılı verileri de “Dijital Devlet” (State of Digital) başlığı ile paylaşılmıştır. 2020’de internet kullanıcı sayısı 4.66 milyara yükselirken bir önceki yıla göre % 7.3’lük bir artış görülmüştür ve tüm dünyada internete erişim oranı % 59.5’e yükselmiştir. Sosyal medya kullanıcı sayısı 4.2 milyara ulaşırken, geçen yıla göre 490 milyonluk bir artış gözlenmiştir ve yaklaşık olarak %13’lük bir yükseliş söz konusudur. 2020 yılında sosyal medya kullanıcılarının oranı ise dünya nüfusunun % 53’üne tekabül etmektedir (2021).

İletişimin ve internetin etkisinin zamanla artışı gözlenmekle birlikte kriz, savaş ve salgın gibi olağanüstü dönemlerde ani sıçramalar vasıtasıyla geri dönülemez değişimler yaşandığı bilinmektedir. Benzer bir durum 2020 yılının başlarından itibaren Covid 19 salgınıyla birlikte tecrübe edilmekte; her disiplinde olduğu gibi iletişimde de ciddi bir dönüşüme neden olmuştur. Bu çalışma özelinde, iletişim araçlarının Covid döneminde insanın zaman ve mekânla kurduğu ilişkiyi toplumsal açıdan nasıl radikalleştirdiği/ deşistirdiği ve vazgeçilemez bir noktaya taşıdığı tartışmaya açılmaktadır. Bu tartışmayla birlikte iletişim araçlarının “sürekli (bir) süreksizlik” (Şentürk, 2020, s. 49, 65)³ yaratması ve daima iletişim halinde olma açısından zamanın ve mekânın radikalleşen anlamı incelenmektedir. Özellikle Covid sürecinde iletişim araçlarının zaman ve mekân üzerindeki tahakküm edici gücü, her unsuru nicelleştirilebilir, değerlendirilebilir ve işlenebilir bir veriye dönüştürmektedir.⁴ Covid nedeniyle iletişim araçlarının hiç olmadığı kadar insan hayatının merkezinde yer aldığı günler yaşanmaktadır. Bireysel ve toplumsal hayat ile iletişim araçları arasındaki mesafe daraldığı için ayırım yapmak imkânsızlaşmaktadır. Bundan ötürü iletişim araçlarının neden olduğu dönüşümleri, zaman ve mekân açısından tartışmaya açmak kaçınılmaz bir zorunluluktur.

1. Fiziksel Sınırların Aşılması ile Mekânın Yüzeyselleşmesi

Gündelik düzeyde yaşamsal olanın ve her türlü eylem alanının daralmasıyla farklı bir düzlemde şeyler gerçekleşmekte, zaman ve mekân parametresi bozulmaktadır. Gündelik hayat içerisindeki hareketsizlik ya da sıkışmışlık hem zamansal hem de mekânsal açıdan eylemlerin farklı alanlara taşınarak tatmin edilmesine neden olmaktadır. Covid bu sürecin radikalleşmesini ve hızlanarak yeni biçimlerde gerçekleşmesine imkân tanımaktadır. İnsan fiziksel açıdan kısıtlandığı için iletişim araçları insanın tek bir zaman ve mekânla sınırlı olan doğasını aşmasını sağlayarak, zamanı ve mekânı hem genişletmekte hem de çeşitlendirmektedir. Zaman ve mekân bahsi açısından tartışmayı daha derinlikli bir biçimde sürdürebilmek adına Harvey, Kern ve Giddens'in düşüncelerine odaklanılacaktır.

Zaman-mekân algısı ve pratikleri içerisinde yer aldıkları toplumsal ilişkilere göre şekillenirler ve evrensel bir zaman-mekân algısından söz edilemez. Zaman ya da mekân kendi içlerinde bağımsız birer birim olsaydı onları tek başlarına incelemek yeterli olurdu. Ancak kendilerine ait bağımsız bir dilleri olmadığı için toplumsal bağlarından soyutlanamazlar ve iktidar ilişkilerinin birer parçasıdır. Dolayısıyla zaman-mekân deneyimi modernlikle birlikte değişime uğramış ve savrulmalar yaşamıştır. Zamanın ufku çökerken, anlık etkiler artmakta ve "happening"ler ile medya imgeleri ön plana çıkmaktadır. Bu süreçte televizyon gibi araçlarda derinlikli çalışmaların yerini yüzeysel kolajlar almaktadır. Zaman ve mekân duygusuna bağlılık gittikçe yok olmaktadır. Zamansal baskılar yüzünden karar alma süreçleri için ayrılan süre de kısalmaktadır. Ancak ana amaç daima mekânsal engelleri azaltmak ve "zaman aracılığıyla mekânın yok edilmesi"ni sağlamaktır. Yaşanan tüm bu süreç "zaman-mekân sıkışması" ekseninde şu anlama gelmektedir: Mekân ve zamanda devrimsel değişimler yaşanmakta ve insanın dünyayı görüş şekli değişmektedir. Sıkışma ise kapitalizm ile hayatın hızının artması ve mekânsal engellerin aşılması ile ilgilidir. Mekânı kat etmede artık insanın harcadığı zaman azalmakta ve bu durum olağan bir gerçek olarak kabul görmektedir. Mekânın telekomünikasyon ile küresel köye dönüşmesi ve insanın zaman ufkunun da sadece içinde bulunduğu anla sınırlanması şizofrenik bir hal yaratarak insanın mekânsal ve zamansal dünyasını sıkıştırmaktadır (Harvey, 1992). Benzer bir durum Giddens tarafından zaman-uzam uzaklaşması/ayrılması olarak ifade edilmekte ve modernliğin dinamizmi açısından önemli unsurlardan bir tanesini oluşturmaktadır. Yerinden çıkarma süreçlerine, rasyonel örgütlenme imkanlarına ve radikal tarihselliğe katkı sunmaktadır. Tüm toplumsal ilişkiler sonsuz bir zaman-uzam düzlemi içerisinde yeniden yapılandırılabilir. Mesela zaman-uzam uzaklaşması hem yerel düzeyli katılımlara hem de uzak etkileşimlere imkân tanımaktadır. Tarihin hiçbir döneminde bu süreçte olduğu gibi bir zaman-uzam uzaklaşması yaşanmadığı için her türlü toplumsal olaylar arasındaki ilişkiler esnemektedir. Esnemenin gerçekleşmesi ile farklı düzeylerde katılım ve bağlantı biçimleri açığa çıkmaktadır (Giddens, 2018). Giddens'in yorumu Harvey'e nazaran daha esnek bir görüş arz ederken Kern ise farklılıklar barındıran bir zaman ve uzam analizi gerçekleştirmektedir.

Ulaşım ve iletişim araçlarında yaşanan gelişmeler zaman ve uzaman tecrübesinde ciddi dönüşümlere neden olmuştur. Mesela telsiz insan gözünün ve kulağının erişemediği yerlerden bilgi alabiliyordu. Telefon ise aynı anda iki farklı yerde bulunma imkânı yaratmıştır. Telefon ile çok uzak mesafelerde yer alan insanlar anlık olarak iletişim kurabilir hale gelmiş, iş ve kişisel alışveriş süreleri kısalmıştır. Telefon milyonlarca insanı anlık iletişim süreçlerine dahil ederek hem hareket alanlarını hem de mesajın ulaştığı noktaları artırmıştır. Bu süreçte mesafe yok olurken, şimdi zamansal olarak

genişletilmektedir. Dolayısıyla David Harvey'in "zaman-uzam sıkışması" yorumu tek yönlüdür. Çünkü iletişim araçları zamanı ve uzamı sıkıştırmakla birlikte genişletmektedir de. Mesela telefon mesafeyi daraltarak uzamı daraltırken, bir yandan da erişim mesafesini artırarak uzamı genişletmektedir (Kern, 2013). O yüzden tek yönlü bir daralmadan değil aynı zamanda sonsuzca genişleyen bir zaman ve mekân pratiğinden bahsedilmelidir. Çift yönlü hareketten yani hem daralmadan hem de genişlemeden bahsetmek gerekmektedir. Söz konusu tartışmalar Covid dönemi boyunca farklı yansımaları ile karşılık bulmuştur.

Covid sürecinin anlaşılabilmesi adına çalışma içerisinde fiziksel sınırların bir sorun olmaktan çıkması, mekânın yüzeyselleşmesi, zamanın eşzamanlılığa doğru evrilmesi ve iletişim ağının dünyayı kuşatması olguları Covid dönemi merkeze alınarak tartışılmaktadır. Covid dönemi öncesi ile belirli kıyaslamalara gidilerek Covid'in neden olduklarının sosyolojik bir analizi gerçekleştirilmektedir. Bunlardan bir tanesi zamansal hızlanma ile istenilen yere herhangi bir coğrafi sınıra tabi olunmadan ulaşılabilmesi, hızın her türlü olguyu yüzeye dönüştürmesi ile "coğrafyanın sonuna" (Virilio, 2005) tanıklık edilmesidir. Küreselleşen salgın zaman ve mekân sıkışmasının artmasına, neredeyse sıfırlanmasına neden olmuştur. Bireyin mekân değiştirmeden yeni ilişkiler kurması, zaman sınırlaması olmaksızın çalışması gibi olgular Covidle birlikte hız kazanmıştır (Avcı, 2021). İletişim araçlarının, internetin ve bilgisayar tabanlı teknolojilerin 1990'lardan itibaren hızlandırdığı süreç Covid ile küresel bir boyuta ulaşmıştır. Artık yaşam, dünyanın her yerinde neredeyse eşzamanlı biçimde belirli iletişim araçları vasıtasıyla sürdürülmektedir. Zamansal ve mekânsal farklılıklar sıfırlanarak her şey "şimdi ve burada" gerçekleşmeye zorlanmaktadır.

"Bilgiyi yansıtma ve kaydetme, deneyimleri hatırlatma ve bilgiyle, arzuyla ve diğer duygularla ilişkilendirme yollarımızın hepsi ürkütücü biçimde mekanik hale gelmiştir. Doğrudanlık taşıyan gerçek iletişimin yerine temsili kopyalar ve simulakr geçmiştir. Venedik'i ya da Himalayalar'ı görmek istiyorsak, artık yolculuk etmek zorunda değiliz; artık eskinin bilge adamlarınca yazılmış kitaplara danışmak için kütüphanelere gitmeye ihtiyacımız yoktur; ve ünlü bir cerrahın binlerce kilometre ötedeki bir hastaya operasyon yapmak için interneti kullanacağı gün yakındır. Teknolojinin yeni muhteşem gadget'leri daha da artmakta, neredeyse sınırsız bir hareketlilik olanağı yaratmaktadır. Ama bu gerçekten de sonsuz hareketlilik mi? Hapsoluşun, hareketsizliğin ve burada içerilen araçlara bağımlılığın uygun bir ölçüsü yok mu? Ve her şey bir yana, bu duyuşal doygunluk durumu felç edici değil mi? Doğru, her şey kapımıza geliyor, her şey mevcut, ama özümseme kapasitemiz bilgi akışına bir sınır çeker. Eğer düşüncelerimizin hareketi ve tepkime zamanımızın hızı elektromanyetik dalgaların hızından düşükse ve görüntüler aracılığıyla yüzleştığımız dünya her şeyi içine almaya çalışan zihnimizden daha hızlı hareket ediyorsa, o halde özlerini anlamak yerine, şeylerin ve olayların gerisinde kalıyoruz demektir" (Biro, 2011, s. 256).

Teknolojik araçların belirlenimi altında dönüşen sadece bilgi ya da belirli bir alan değildir çünkü temas etmeyi, doğrudan ilişkiyi kurmayı ve orada bulunmayı zorlaştıran ve önemsizleştiren süreçler birlikte yürüdüğü için küresel bir olgu ile karşı karşıya bulunmaktadır. Herhangi bir devletin sınırları içerisinde gerçekleşmeyen bu durum, aynı zamanı ve mekânı paylaşmayı herkes için önemsizleştirmektedir. Bir yerde bulunmak ya da bir yere gitmek iletişim araçlarının varlığı ile çatışmaktadır çünkü aşılması gereken mesafeler çok kısa anlar içerisinde aşılabılır, sorun olmaktan çıkartılabilir, görülmek istenen şeyler görülebilir ve konuşulmak istenen kişiyle konuşulabilir. Bu süreçte Viriliocu anlamda coğrafyanın sonuna gelinerek hızın gün geçtikçe artışına şahitlik edilmektedir. Ancak hız arttıkça insanın özgürlüğü azalmakta ve aygıt kendi kendine hareket etmektedir. İçerikten yoksun saf hız, herkesi ve her şeyi zorlayarak bir hareket/eylem diktatörlüğüne neden olmaktadır (Virilio, 2006). Hızın asli belirleyici güce dönüştüğü bu düzlemde

insan paralize olmakta, akışa uyum göstererek hayatta kalmaya çalışmaktadır. Covid süreci dünyanın içinde bulunduğu bu yazgıyı radikalleştirilmiş, akışın debisini yükseltmiş ve mekânın sadece nicel değerlerden ibaret bir yüzeye dönüşmesine katkı sağlamıştır. Bu durumun ana nedenlerinden biri olan hızın mekânsal açıdan sonuçları şöyle ifade edilebilir:⁵

“Motorlu bir aracın sürücüsünde, anayoldaki trafik işaretlerini okuma yetisiyle donatılmış soyut bir öznenin algısı vardır; ilgilendiği tek şey varılması gereken noktaya varmaktır. Yalnızca bu amaç doğrultusunda görmesi gereken şeyleri görebilmek için etrafına bakar ve izlediği rotanın en önemli yanı işlevselliğidir. Böylelikle mekân indirgenmiş biçimiyle algılanır. Tüm bir hacim, yerini yüzey alanına bırakır; bütün bir manzara, planda hâlihazırda belirlenmiş olan sabit güzergâhlar boyunca yerleştirilmiş görsel işaretlere boyun eğer. Hız bir bakıma zemini ve nirengi noktalarını sıfırlıyor ...” (Connerton, 2014, s. 112).

Modern dönemde fark edilmesi gereken en önemli noktalardan biri de insanların çevrelerini doğal bir biçimde algılamamaları aksine belirli teknolojik araçlar vasıtasıyla çevreleriyle iletişim kurmalarıdır. Teknolojik determinist bakış doğrultusunda belirleme gücünün zaman içerisinde araca doğru kayması ile insan ve teknolojik araç/nesne arasındaki irtibat dönüşürken bu ilişkiye aracın damgasını vurduğu görülmektedir. Teknolojik araçlar nesnel bir içeriğe sahip değildir. Doğaları gereği her araç belirli bir sonucun kabul edilmesi ile hareket etmektedir. Connerton da motorlu araçları merkeze alarak tüm sürecin, yolculuğun ve bağlamın yok olarak sadece varılacak yerin yani nihai hedefin önemsendiği bir durumdan bahsetmektedir. A ve B noktaları arasında otomobil, uçak ya da tren gibi bir araçla hareket eden insanlar için mekân pratiği belirli bir hedef doğrultusunda gerçekleşen yüzeysel bir eyleme dönüşmektedir. Zaten modern mekânın kuruluşundan itibaren en büyük özelliği öngörülebilir, hesaplanabilir ve kontrol edilebilir olmasıdır. Bu düzende mekân nitel değil nicel unsurlarla ön plana çıktığı için işlevsel bir rol oynamaktadır. İnsan boş bir yüzeyde, istediği anda istediği yerde bulunabilen bir hüviyete kavuşmaktadır. Ulaşım araçları ile belirli bir süreye yayılan iki mekân arasındaki hareket, iletişim araçları ile anlık bir duruma indirgenmiştir. Bu sürecin iletişim araçları vasıtasıyla kesintisizce sürdürülmesi sağlandığında ticaret, politika ve enformasyon, kısacası her şey “bomba”ya⁶ dönüşmektedir. Mesela mekân olarak metropol bu doğanın görülebileceği ve anlaşılabilir bir alandır.

Metropol insanının esası, onun sınırları üzerindeki uyarıcıların çokluğunda gizlidir. İç ve dış her türlü uyarıcı çok yoğun ve kesintisiz bir biçimde devam etmekte, imgeler durmaksızın değişmektedir. Bu yüzden metropol hayatı sarsıntılıdır, karmaşıktır ve çok büyük bir düzeyde bilinçlilik talep etmektedir. İnsan da bu yüzeysel çatışmalara tepki geliştirerek yüreğiyle değil zihniyle hayatına devam etmektedir. Çünkü hayata ancak uyanık bir bilinç ve zihinle karşı koyabilmektedir. Hâlbuki kasabada hayatın ritmi daha tanıdık ve düzenlidir. Taşrada derinlikli duygusal ilişkilere yer olduğu gibi düzenli bir ritmi de vardır (Simmel, 2017, s. 93-95). Metropolde tüm kişisel unsurlar silinip yok olurken nesnel kültür hâkim olmaktadır. Metropol, her şeyin kesin kurallarla belirlendiği ve kişisellikten uzak bir resmiyetin mekânıdır. İnsan burada akıntıya kapılmış gibi yaşamaktadır. O yüzden de biricikliğini ve farklılığını duyumsamak ve göstermek istemektedir. Nesnel kültürel yapının hâkimiyeti altında bireysel kültür de yok olmaktadır (Simmel, 2017, s. 108-109). Metropolde politik, dini ve tabiata dayalı sınırlarından ve tarihsel bağlarından kurtularak özgürleştiğini düşünen insan için farklı bağımlılıklar söz konusudur. Mesela Covid sürecinde bir mekâna hapsolan insanlar için iletişim araçlarına ve uygulamalarına çok ciddi bir bağımlılık geliştirilmiş ve teknolojik araçların tarafsız olmayan doğaları hakkında eleştirel düşünme imkânları epey zorlaşmıştır. Bu düzende

insanın içinde bulunduğu zaman ve mekân pratikleri, iletişim ağının ikame edilebilir bir parçası olmaktadır.

Simmel'in tarif ettiği metropolün yüzeysel hayatının öne çıkan unsurlarından biri insan bilincinin ve dikkatinin daima uyanık zorunda olmasıdır. Her ne kadar Simmel'in açıklamalarında iletişim araçları yer almasa da kentsel mekânın yoğunlaşması, insan bilincini zorlaması, her şeyin kurallara göre işlemesi gibi unsurlar enformasyon bombardımanını anımsatmaktadır. Kentsel mekân her şeyin yoğunlaştığı bir alan olduğu için insanı sinirsel açıdan yorgun düşürmekte ve bu yorgunluk neticesinde her şey aynılaşırken farklılıklarını yitirmektedir. İletişim araçlarının yoğun baskısına, imgenin ve enformasyonun akışına maruz kalan insan da benzer bir durumu yaşamaktan kaçınmaz. Bu yüzden kentsel mekân ile iletişim araçları benzer sonuçlara neden olmaktadır. Mesaja ve içeriğe doymuşluk ile sinirsel yorgunluk tepki vermeyi zorlaştırırken, insan ister istemez toplumsal düzene uyum göstermektedir. İletişimin "sürekli süreksiz" doğası ile neye maruz kaldığını, neyi okuduğunu, izlediğini ve dinlediğini unutan insanın durumu mekânın sadece akışkan bir yüzeye dönüştüğü, insanların anonimleştiği süreçle birbirini tamamlamaktadır. Sosyal medyada gezinmek ile metropolde bir yerden bir yere gitmek benzer bir zaman ve mekân pratiği yaratmaktadır. Her açıdan içeriğin ve imgelerin yoğunlaştığı, sadece akışın önem kazandığı ve nerede olunduğunun unutulduğu bir durumla karşılaşmaktadır.⁷ Covid ise yaşam alanı olmaktan gün geçtikçe uzaklaşan metropolü/kentsel mekânı tamamen ev içi ile sınırlandırmakta ve dışarıyla olan irtibatın da iletişim araçları vasıtasıyla sağlanmasına neden olmaktadır. İletişim araçlarının istilasına ve enformasyonuna sürekli maruz kalan insanlar, kentsel mekândakiler gibi yorgun düşmektedir. Fiziksel mekânın sıkışması dünyanın diğer yerlerinde yaşayan insanlarla anında iletişim kurma imkânını yok etmemekte, Harveyci anlamda zaman-mekân sıkışmasına neden olmakta ve bu süreçte eşzamanlılığın önemi gittikçe artmaktadır.

2. Anlık Bir Gösterge Olarak Eşzamanlılık

Eşzamanlılık şimdiki uzamsal açıdan genişletirken, yakın geçmişi ve yakın geleceği de şimdinin parçası haline getirmektedir. Eşzamanlılığın kültürel etkilerinden biri mesafe açısından uzakta bulunan ve iletişimin sınırlı olduğu bir ortamın terk edilerek birlik duygusunun sağlanmasıydı. Ancak bu sefer de aşırı yakınlık gibi bir sıkıntı gündeme gelmekteydi. Çünkü kimse komşularının aşırı derecede yakın olmasını istemez (Kern, 2013). İletişim araçlarıyla birlikte fiziksel ve yerel sınırların aşarak küresel ölçekte herkesin birbirinin komşusu olduğu ya da olmaya başladığı bir eşzamanlılık yaratılmaktadır. Mekânsal sıkışma kentsel düzeyde ve ev özelinde gerçekleşirken bir yandan da fiziki olmayan/sanal bir düzlemde genişleme söz konusudur. Dünyanın her noktası iletişim araçlarının "anında"lığı sayesinde gittikçe birbirine yakınlaşmaktadır.

İletişim araçları ile her türlü ilişki yerel sınırları aşarak küreselleşmekte, birbirinden uzakta olan mekânlar yakınlaşmakta ve her şey şimdinin içerisinde eş zamanlı bir biçimde cereyan etmektedir. Kısaca eşzamanlılık⁸ her türlü mekânsal farkı yok ederek, bireyleri ortak bir şimdiki zaman etrafında toplamaktadır. Klasik anlamıyla ortak zaman tecrübesi daima ortak bir mekâna da ihtiyaç duyardı. Ancak bugün mekân sanallaştığı, ekranların görselliği içerisinde yer alan bir yüzeyden ibaret olduğu için eşzamanlılık da fiziksel mekânı aşarak farklı düzlemlerdeki birlikteliklere imkân tanımaktadır. Bu bağlamda gazete örneğine bakılabilir.

Gazete günlük olarak tüketilirken, bir sonraki gün anlamını yitirdiği için kitlesel bir ayın

görevi görmekteydi. Kurgusal düzeyde neredeyse eşzamanlı bir biçimde tüketilen gazete, toplum olmanın şartlarından birini oluşturmaktaydı (Anderson, 2015). Gazetede her türlü haberi, içeriği örtüşüren esas olgu tarihtir; bu tarih gazetenin başına düşülmüştür. Gazetede her unsuru bir arayan getiren ölçülebilir türdeş zaman ağıdır. Böylece eşzamanlılık fikri de gazete vasıtasıyla ortaya çıkmıştır ve gazetede bilgilerin ertesi gün eskiyeceği bilindiği halde gazetenin sunumu da insanlara eşzamanlı bir biçimde gerçekleştirilmektedir. Televizyonda da benzer biçimde seyircinin haber alma zamanı kısalmakta ve içerik eşzamanlı biçimde tanık olunan olaylara dönüşmektedir (Connerton, 2014, s. 87, 89). Gazete tarihsel açıdan günü göstererek eşzamanlı bir toplumsallık yaratmaktadır. Bugün de Covid süreciyle birlikte benzer bir tecrübenin küresel ölçekte yaşandığını söylemek mümkündür. Farklı iletişim araçları farklı birliktelikleri meydana getirirken gerçek olmayan zaman ve mekân tecrübelerini baz alabilirler.

Her iletişim kanalının ve aracının kendine has bir mekânı olmakla birlikte, bu mekânların ortak noktası sanal olmalarıdır. Dolayısıyla herhangi bir fizikselliğe ya da maddi var oluşa ihtiyaç duymazlar. Şimdiki zamanın ağırlığı ile belirlenen eşzamanlılık “mesafenin yok oluşu”na (Kern, 2013, s. 317) neden olarak bireyleri yüzeyin mekânında birleştirmektedir. Bu mekân ise iletişim araçlarında durmaksızın değişmekte, parçalanmakta ve yeniden birleşmektedir. Dünyanın her yerinden insanlar tek bir içerik etrafında anında toplanmaktadır ve bu eşzamanlılık içerisinde zamansal farklılıklar da törpülenmektedir. Gazete eşzamanlılığı sadece tarih üzerinden kurarken, Twitter gibi sosyal medya uygulamaları ise anlık olanı küresel ölçekte herkese eşzamanlı bir biçimde sunmaktadır. Covid de eşzamanlılığın radikalleşmesine katkı sunmaktadır.

Salgın tüm dünyayı eşzamanlı hale getirmiştir. Her kültürün sahip olduğu sosyal zaman kent hayatı, ulaşım ve iletişim araçları ve küreselleşmenin de etkisiyle kesişmeye başlamıştır. Kültürler arasındaki zamansal farklılıkların azaldığı süreçte salgın, kesişim noktalarını artırarak neredeyse bütün dünyayı eşzamanlı kılmıştır. İnsanların genel itibarıyla evde olduğu bu süreçte farklı teknolojik araçlar ile sosyal zaman bireysel zamanın üzerinde tahakküm kurmaktadır. Zaten modern toplum zamanı hem planlamakta hem de rasyonelleştirmektedir. Kurumsal zaman programlarla, bireysel hayat saatle, çalışma hayatı vardiyayla işlerken kent hayatı da durmaksızın akan bir zamansal rejime sahiptir.⁹ İnsanların mesafeleri kat edişlerinden bekleyişlerine kadar geçen tüm süreler standartlara bağlanmıştır (Haydar, 2020, s. 32-35).

Bugün, standardize edilmiş şimdiki zamanın eşzamanlı bir biçimde küresel ölçekte herkes tarafından tecrübe edilmesine en büyük katkıyı iletişim araçları sunmaktadır. İletişim araçlarında “sürekli bir süreksizlik” olarak cereyan eden bu durum her şeyin şimdiki zamana sıkışmasına neden olmaktadır. Özellikle Covid sürecinde evden çalışmak zorunda kalan insanların her anı, ev içi öznel zamandan çıkarak tamamen nesnelleştirilmekte ve iş yerinin zamanı ile eşitlenmektedir. Bir kurumun çatısı altında çalışan herkesin tükettiği zaman gittikçe eşzamanlı hale gelmektedir. Ancak eşzamanlılık sadece bir kurumun ölçeği ile sınırlandırılmaz çünkü Covidle birlikte küresel bir fenomene dönüşmüştür. İletişim araçları şimdiki zamanın eş bir biçimde küresel ölçekte hızla yayılmasına ciddi katkı sağlayarak aslında farklı sorunlara da neden olmaktadır. Yaşamın hızlanması ve her şeyin anında sunulması, belirli ölçüler içerisinde birçok şeyin meşrulaşmasına ve kabul edilebilmesine imkân sağlamaktadır. Durmaksızın devam eden eşzamanlı olgular içerisinde hem bireyin hem de toplumun algılama ve anlama kalıpları zarar görmektedir. Eşzamanlılığın belirleyiciliği herkesi ve her şeyi etkisi altına almakta ve insanları hıza dayalı bir kültürel form içerisinde yaşamaya zorlamaktadır.

Bugün hızlanan şey gerçektir ve zamanın anındalığı mesafeyi ortadan kaldırmaktadır. Zamanın hızlanması ve giderek sıkışması nedeniyle hiçbir şey gerçekten olmamakta sadece geçip gitmektedir. Dolayısıyla geçmiş, şimdi ve gelecek sınıflandırması da önemsizleşerek tele-varoluşun anındalığı hüküm sürmektedir (Virilio, 2005). Her şey anında gerçekleşip büyük bir hızla kaybolurken saniyelerin fark yarattığı bir toplumsal düzen söz konusudur. Özellikle de dijital iletişim kanalları bunun en iyi örneklerini teşkil etmektedir. Çalışmanın giriş bölümünde de ifade edildiği gibi zamansal hızlanma insanın mekânsal pratiklerini ve yaşama ait diğer olguları derinden etkilemektedir. Hızlanma, insanın kapasitesini zorlamakta, algılama kalıplarına zarar vermekte, mesafeleri kısaltmakta ve tüm iletişim araçları örnekleminde küresel bir etki yaratmaktadır. Ancak zamanın rasyonelleştirilmesinin ve ölçülebilir bir seviyeye çekilmesinin tarihi eskilere dayanmaktadır.

Modern öncesi her kültürün kendine ait zamanı hesaplama yöntemi vardı. Mesela takvim ve yazı, tarım devletlerinin keşifleridir. Gündelik hayattaki zaman hesaplamaları ise ya uzamla ya da döngüsel doğa olaylarıyla ilişkiliydi ve kesinlikten uzaktı. Ancak mekanik saatin varlığıyla birlikte zaman uzamdan kopmuştur. Bir diğer örnek de takvimin standartlaşmasıdır. Takvimle birlikte herkesin aynı tarih ölçüsünü kullandığı bir dönem yaşanmaya başlanmıştır. Belirli bölgelerde hatta devletlerin kendi sınırları içerisinde bile zamansal birlik yoktu (Giddens, 2018, s. 24-25). Zamansal kesinliğin ve sürekliliğin sağlanabilmesi için evrensel olması gerekmiştir. Bu zaman algısı bir kez yerleşince artık farklılıklar ve yerellikler değerini yitirmekte ve küresel saat zamanına tabi olmak kaçınılmaz bir hal almaktadır. Saatle birlikte homojenleştirilmiş ve sistematize edilmiş bir zaman yaratılmasına rağmen bireysel ve öznel zamana yer kalmadığı için saatin evrensel ölçekte hemen kabul edildiğini düşünmek hatalı olacaktır. Kern'in (2013) ifadesiyle 14. yüzyılda mekanik saat icat edildikten sonra ancak 19. yüzyılın sonunda zaman standardize edilebilmiş ve dünya saati oluşturulabilmiştir.

Dünyanın her bölgesinde farklı şekillerde ölçülen ve anlamlandırılan zaman, özellikle modernleşme süreciyle birlikte tekleşmiş ve her yer aynı şekilde ölçülmeye başlanmıştır. Küresel ölçekte saatin kabul edilmesi ve saatler arasında da ortak bir zemin bulma zorunluluğu kısaca şöyle aşılmıştır:

“Kabaca, en azından 1750’den bu yana modern dönem, saat-zamanının örgütsel ve deneysel önemine dayanarak tanımlandı. Buna, birçok özellik eşlik etti: Vaktin nakit olması; zamanın geçmesine dikkat edilmesi; endüstriyel ilişkilerin, sistematik olarak saat-zamanı çerçevesinde, işgünü ve haftasının uzatılma ve kısaltılma çabaları etrafında yapılanması; insanların, geleceğe ve özellikle evlilik/kariyer aracılığıyla uzun dönemli planlamaya yönelik zamansal bir kimlik taşımaları; geleceğe duyulan güven nedeniyle hazların sistematik olarak ertelenmesi; geçmiş ve geçmişin yapay-olgularına dair belirgin bir nostaljinin bulunmaması; kültürel metinlerin başlangıç, gelişme ve sonuç içeren bir anlatısal yapı taşımaları; ve toplumsal gelişmeye ilişkin uzun dönemli tarihsel süreçlerin düşünülebilir ve gerçekleştirilebilir olmaları” (Urry, 2015, s. 317).

Zamanın maddi açıdan nakde dönüştürülmesi sadece ekonomiyi değil hayatın her alanını saran bir yöne sahiptir. Mesela insanın gündelik yaşantısı zamanın belirlenimi altındadır. Sadece iş yaşamı değil, boş zamanın varlığı da işten arta kalan zamanın verimlilik ekseninde değerlendirilmesini zaruri kılmaktadır. Özellikle Urry'nin belirttiği çerçeveden hareketle arkadaşlık ilişkileri, herhangi bir şeye ayrılan zaman dilimi, geçmişin nostalji çerçevesinde kıymetini yitirmesi ve geleceğin ön görülebilir bir hale getirilmesi söz konusudur. Ancak bugün tüm bu süreçler iletişim araçları vasıtasıyla çok daha radikal formlara ulaşmıştır. Eşzamanlılık, geleceği neredeyse öngörülebilir olmaktan çıkararak

sadece şimdiki vurgulamakta, geçmişin ise az önce yaşanmış ve unutulmuş bir nesneye/ gösteriye dönüşmesine neden olmaktadır. Covid süreci ise saatin yaşamsallığını korumanın ötesinde çok daha ciddi boyutlara ulaştığını göstermektedir. Covid mekânın önemsizleşmesine, insanın istediği anda istediği yerde bulunabilmesine ve her yerin çalışma mekanına dönüşmesine imkân sağlamıştır. Daha öncesinde niyet edilen ya da sorgulanan esnek çalışma olanaklarının önünü açmıştır. Tüm bu sürecin yaşanmasında internetin, akıllı telefonların ve farklı iletişim uygulamalarının katkısı yadsınamaz. Ancak sürecin belirli mekânsal sonuçları da vardır.

Modern insanın zamanı saatle kesinleşirken mekân da belirli araçlar ve ekranlar vasıtasıyla bilinebilen bir koordinata indirgenmektedir. Saatin ve ekranın bilgisini sunduğu şey, zamanı ve mekânı matematiksel ifadelerin bir tezahürüne dönüştürmektedir. Mekânı parçalara ayırma, homojenleştirme ve denetim altına alma zamanda olduğu gibi küre çapında gerçekleşmektedir. Şimdiki zamanın ön plana çıkması mekânı yerel bir birim olmaktan çıkartarak ve sonsuzca genişleterek küre çapına yaymış hatta tüm maddi boyutlarından soyutlamıştır. Artık sanal zaman ve mekân içerisinde insanın fiziksel varlığı önemsizleşmekte ve hayatına hiç durmaksızın devam edebilmektedir. Zaman ve mekân iletişim araçları ile zaten maddi olandan uzaklaşıp sanallaşma yönünde bir temayül gösterirken Covid bunu artırıcı yönde bir etki yaratmıştır.

Fiziksel zaman ve mekân kalıplarının yıkıldığı bu simülatif düzen, zamanı ve mekânı bilinen anlamda ortadan kaldırırken yeni formlar içerisinde var etmektedir. Her türlü gerçeklik biçiminin sakatlandığı bir süreçte, zaman ve mekân pratiklerinin de gerçek olmama halinden etkilenmemesi söz konusu değildir. Gerçeklik kaybının (post-truth) belki de belirlediği ilk alanlardan biri insanın zamanla ve mekânla kurduğu ilişkide saklıdır. İletişim araçlarının oynadığı rol ise her aracın yeterlilikleri doğrultusunda değişmektedir. Mesela Giddens'a (2018, s. 43) göre bir iletişim aracı ve biçimi olan yazı, zamanın ve mekânın ayrışmasına, bilginin gelenekten koparak geçmiş, bugün ve gelecek içerisinde hareket edebilmesine imkân tanımaktadır.

Tek başına yazı, içeriğin zamansal açıdan uzun yıllar muhafaza edilebilmesine ve farklı mekanlarda istenilen zamanda okunabilmesine olanak sunmuştur. Ancak bugünlerde yazıdan çok daha karmaşık, içeriğin istenildiği gibi değiştirilebildiği, saklanabildiği internet tabanlı iletişim ağı ve uygulamaları söz konusudur.

3. Belirsiz/leştirilmiş İletişim Ağının Zamanı ve Mekânı

Modern öncesi toplumsal düzenlerde birbirlerine birçok açıdan bağımlı zaman ve mekân pratikleri söz konusuydu. Tarihsel süreç boyunca zaman ve mekân hep birlikte işlemiş ve birbirinden ayrı bir biçimde ele alınmamıştır. Zamansal geçişler tabiatın dönüşümü üzerinden değerlendirilmiş ve mekân daima zamanı belirleyen bir unsur olarak işlemiştir. Modern dönemde özellikle iletişim araçlarıyla birlikte bu ortaklık değişikliğe uğramıştır ve medya üzerinden şöyle açıklanmaktadır:

“Modern öncesi toplumlarda zaman ve uzam arasındaki mesafe oldukça yakındı. Oysa modern ve ileri modern toplumlarda zaman ve uzamın ayrıştığı gözlenmektedir. Bu durum zaman ve uzamın algılamasını da değiştirdi. Medya ise uzaktaki olayları bize aktararak uzamın önemsizleşmesine yardımcı olmaktadır. Dünyanın dört bir yanına ilişkin haberleri televizyondan alma şansımız var. Böylece medya aracılığıyla uzaklar yakınlaştırıldı” (Güngör, 2013, s. 335).

İletişim araçlarının farklı düzeylerdeki keşfiyle birlikte zamanın ve mekânın bütünlük arz etmekten ziyade birbirinden daha da koptuğu görülmektedir. Güngör'ün ifade

ettiği gibi iletişim araçlarının en büyük özelliği belirli bir uzaklıkta yaşanan her türlü olayı, mesafeyi önemsemeksizin aktarabilmesidir. Fiziksel mesafenin sorun olmaktan çıkartılarak insanın dünyanın her yeriyle/mekânıyla istediği anda iletişim kurabileceği ve bilgi alabileceği bir durum yaratılmıştır. İnsanın zamana ve mekâna ilişkin deneyiminde büyük bir değişim yaşanmasında iletişim araçlarının etkisi çok açık olmakla birlikte bu etkinin modern dönemle örtüştüğü unutulmaktadır. Modernlik hem zamansal hem mekânsal kısıtlamalardan kurtularak “özgürleşme”nin adı olduğu gibi insanın zamanı ve mekânı belirli ölçüler içerisinde kendi arzusuna ve eylemlerine göre şekillendirdiği bir dönemin de adıdır.

Covid süreci de bundan bağımsız bir biçimde değerlendirilmemelidir. Çünkü insanın eylemlerinin doğal belirlenimleri ve sınırları aşma konusundaki ısrarı Covid’in hem nedenleri arasında sayılabilir hem de küresel bir mahiyet arz etmesine imkân tanımıştır. Dolayısıyla “yeni normal”in içerisinde barındırdığı birçok yeni sınır söz konusu olduğu için bu sınırların aşılmasında iletişim araçlarından çok ciddi ölçülerde destek alınmaktadır. Mekânın özellikle belirli bir alanla, mesela ev içi ile sınırlandırılması fiziksel serbestliği neredeyse ortadan kaldırdığı için başka insanlarla görüşme, iş yapma ya da diğer gündelik ihtiyaçlar iletişim araçları vasıtasıyla giderilmeye başlanmıştır.

Salgın döneminde ev, insanların sadece gündelik ihtiyaçlarını karşıladıkları bir yer olmaktan çıkarak eğlence, eğitim, boş zaman ve çalışma zamanı gibi tüm pratiklerin gerçekleştirildiği bir yer haline gelmiştir. Buradaki dönüşüm ile belirli mekanlara özgü olduğu düşünülen sınırlar silinmekte ve ev, tüm farklı mekânsal pratiklerin kesişim noktası haline gelmektedir (Furedi, 2020). Salgın, mekânsal açıdan farklılıkları törpüleyerek, farklı zamansal eylemleri tek bir mekânda birleştirmiştir. İşe, okula ve eğlenceye ayrılan zamanların hepsi evin sınırları içerisinde gerçekleşmektedir. Böylece işte ya da okulda gerçekleştirilen tüm eylemler tek bir mekâna sığdırılmıştır (Fuchs, 2020). Bu süreçte cep telefonu, e-posta, WhatsApp, Telegram ve BİP gibi anlık mesajlaşma uygulamaları, görüntülü aramalar, Zoom ve Skype gibi görüntülü konuşma platformları içinde bulunulan mekânı ve mesafeyi sorun olmaktan çıkartmaktadır. Farklı türdeki iletişim araçları mesafeyi önemsizleştirirken mekânsal hareketliliği de zorunluluk olmaktan çıkartmaktadır. Biriyle konuşmak ya da görüşmek için mekân değiştirmeye yani buluşmaya gerek yoktur. Bu süreçte iletişim, anında olsun ya da olmasın zaman ve mekân sorunlarını ortadan kaldırmaktadır.

İletişim ağının genişlemesi büyük bir hızla yaşamın her alanında gerçekleşirken, zaman ve mekân arasındaki klasik ilişki de dönüşmeye devam etmektedir. Modern öncesi dönemde zaman ve mekân arasında kopmaz ve birbirine sıkı sıkıya bağlı bir ilişki söz konusuydu. Bir eylem ancak belirli bir zamanda ve belirli bir mekânda gerçekleştirilebiliyordu; zaman ve mekân birlikte hareket ediyordu. Ancak Covid döneminde iletişim araçlarının varlığıyla zamansal ve mekânsal pratikler arasında ciddi ölçülerde dönüşümler ve kopuşlar yaşanmıştır. O yüzden modern dönem öncesi var olan zaman ve mekân birliği modern dönemde bağımsızlaşmaya başlamış, Covid ile radikal düzeylere varmıştır. Bu durum modern düzlemin ortadan kalktığı ya da Covid’in tamamen yeni bir duruma neden olduğu anlamına gelmemektedir. Covid döneminde zaman gittikçe şimdiki ana ve eşzamanlılığa sıkışırken mekân da belirsizleşerek önemsizleşmektedir. Küresel ölçekte herhangi bir mekân tek başına değer kazanamamakta çünkü Covid nedeni ile birçok insan evinde oturmak zorundadır. Bu süreçte mekânsal farklılıklar yani “orada değil de burada olmak” belirleyici bir faktör olmaktan çıkmaktadır. Dünya, iletişim araçları ile belki de ilk defa gerçek anlamıyla “küresel köy”e dönüşmüş vaziyettedir.

Çağ bütüncül ve kapsayıcı bir yapı arz ettiği için küresel köydeki olgular sınırlandırılmaz (McLuhan ve Powers, 1992). Covid zaten başlı başına küresel bir sorun olduğu için artık dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan sorunların geri kalanından soyutlanması söz konusu değildir. İnsanlar iletişim ağının yaygınlığı sayesinde eşzamanlı bir tecrübeyi paylaşmaktadır. Dünyanın tek ve küçük bir mekâna doğru ilerlemesi nedeniyle mesafeler kaybolurken zaman tüm bu sürecin tetikleyicisi konumundadır. Covid'in buradaki ana etkisi zamanı ve mekânı sınırlarından ve birbirleriyle olan ilişkilerinden iyice kopartarak belirsizleştirmesidir. Twitter, Youtube, WhatsApp gibi uygulamalar, iletişim süreçlerinin zamansal ve mekânsal sınırlarını önemsizleştirerek belirsiz bir hale getirmekte; bir başka deyişle "sürekli süreksizlik" yaratmaktadır. Belirsizlik ise küresel bir mahiyet arz ettiği için her olgu bundan ister istemez etkilenmektedir.

Covid süreci yerel ve küresel unsurların birlikte hareket ettiğini, birbirine bağımlı olduğunu göstermektedir. Küreselleşme yerel olanı kendi bağlamından kopartırken zaman ve mekân pratiklerini genişletmektedir yani içerisinde bulunduğu zamanla ve mekânla sınırlı bırakmamaktadır. O yüzden yerelde yaşanan hiçbir şey bugün yerel olarak kalmamakta ve küresel etkilere açık hale gelmektedir. Bu durumun tam tersi küresel olaylar için de benzer şekilde geçerlidir; küresel olgular yerel olandan bağımsız değildir. Küreselleşme süreci merkezi bir rol oynamakla birlikte mutlak belirleyici konumda değildir. Bu süreci Giddens (2018, s. 67-68) zaman ve uzam uzaklaşmasından hareketle yerel birlikteliklerin ve uzakta olanlarla yeni etkileşim yollarının kurulması üzerinden değerlendirmektedir. Yerel ve uzak gibi tüm toplumsal unsurlar zaman ve uzam uzaklaşmasına uygun bir biçimde "esnerler". Zaten küreselleşme de bu esnemeyle ilişkili olarak dünya üzerinde farklı toplumların ve bölgelerin arasında kurulan şebekeleşmelere işaret etmektedir.

Küresel ve yerel olan, karşılıklı ama eşit olmayan bir ilişkiyi sürdürmektedir. Ancak bugün yaşanmakta olan süreç küresel ve yerel ayrımını çatışma ya da karşılıklı ilişki bağlamında değerlendirmeyi imkânsız kılarak dünyanın iletişim ağı düzleminde tek bir sanal mekâna indirgendiğini göstermektedir. Bu mekân tüm fiziksel yetilerini kaybederek tıpkı saat zamanı gibi sanal bir mahiyet arz etmektedir. İletişim araçları insanları içinde buldukları maddi koşullardan kopartarak belirsiz/leştirmiş bir zaman ve mekân pratiği yaratmaktadır.

Covid sürecinde başı ve sonu olmayan, ilerlemeyen, tüm teleolojik anlamlarından soyutlanmış ve fiziksel bağlarını yitirmiş bir zaman söz konusudur. Şimdiki zamanın baskısı altında geçmişi ve geleceği görmek imkânsızlaşırken zamanın bir yandan çok daraldığı ama bir yandan da genişlediği tecrübe edilmektedir. İletişim araçları sürekli şimdiki tahkim ederken insanın "orada" bulunmadığı zamanlar için içeriği "sürekli süreksizlikler" ekseninde korumaktadır. İletişim ağı durmaksızın yoluna devam ederken şimdinin dışında kalanlar, eşzamanlılığa tabi olamayanlar, sonrasında da sürece dâhil olabilmektedirler. İletişimin sürekliliği böylece süreksizliklerle devam ettirilirken yaşanmakta olanlara o esnada müdahil olunamasa da geri dönülebilmektedir. Eşzamanlılık kendisini ne kadar güçlü bir biçimde dayatırsa dayatsın iletişimin yapısı "belirsiz" bir zamanda da aynı içeriğe ulaşma imkânı sunmaktadır. Benzer bir durum mekân için de geçerlidir. İletişim araçları nerede olduğunu tamamen önemsizleştirerek her türlü mekânı iletişimin yeri haline getirmektedir. Evde, iş yerinde ya da sokakta olmak önemsenmeksizin, kişilerarası iletişimin bir arada bulunmayı gerektiren temel şartı ilga edilerek, iletişim her mekânda sürdürülebilir bir hal almaktadır.

Dolayısıyla Covid dönemi modernliğin ötesine geçilmediğini ama yeni bir aşamada olduğunu da göstermektedir.¹⁰ Tarihin sonu, ilerlemenin sonu ve varılacak nihai yer burasıdır diyen tüm ideolojik yaklaşımların sorgulanabileceği ve şimdinin tahakkümünün kırılabileceği bir imkân hala söz konusudur. Ancak çember gittikçe daralmakta, iletişim araçlarının yetileri geliştikçe herkes her koşul altında ağa dâhil olmaktadır. İletişim ağı bir genişleme ve belirsizleştirme eylemi olarak işlemektedir. Bu süreçte “genişleyerek daralan” iletişim ağı her türlü zaman ve mekân farkını yok sayarak küre çapında eşzamanlılığa dayalı ortak bir durum yaratırken tek tip bir deneyime neden olmamaktadır. Özellikle dijital teknolojilerle birlikte dâhil olma/seyretime pratiklerinin istenilen zamanda ve mekânda gerçekleşmesi bunun bir göstergesidir. Twitter, Instagram ya da Youtube, Netflix ve BluTV gibi uygulamalar küresel ölçekli bir belirlenim yaratırken, eşzamanlılığı ön plana çıkartırken farklı zamansal ve mekânsal pratiklere de imkân tanımaktadır. Tek tip bir yönelim yerine zamanı ve mekânı önceden belirlenmemiş bir iletişim ya da seyir deneyimi kurgulanmaktadır.

Belirsizleştirilmiş iletişim, tek tipleşmiş bir zaman ve mekân pratiğinden sıyrılarak kişiye özel belirli farklılıklar vaat etmektedir. Bu durum iş yaşamında, gündelik hayatta ya da iletişim araçları dünyasında benzer şekillerde rahatlıkla görülmektedir. Değişmez, sabit ve kalıcı bir zaman ve mekân yerine çok daha hareketli, değişken ve akışkan¹¹ bir duruma geçilmiştir. Bu yeni duruma da kısaca belirsiz/leştirilmiş zaman ve mekân denilebilir. Covid'in neden olduğu radikalleşme, bu sürecin özgürleşme olarak değerlendirilemeyeceğini, aksine insanın iletişim araçları ve ağı vasıtasıyla daha sıkı bir biçimde çevrelendiğini göstermektedir.

Sonuç olarak Covid dönemi öncesinde sıkı olan zamansal rejim, salgın döneminde esnekleşmekte ve akışkan bir hal almaktadır. Ancak bu durum zamansal baskının azaldığı yönünde okunamaz çünkü gündelik hayatın her anının önceden belirlenebilir ve hapsedilebilir bir aralığa dönüşmesine neden olmaktadır. İletişim araçları ile mekânsal farklılıkların törpülenmesi nedeniyle zamansal farklar da minimize edilerek her an bir görüşmeye, toplantıya ve canlı haberlere bağlanılabilmektedir. Zamanın esnekleşmesi ve daha akışkan bir hal alması ile mekanik zamanın tıpkı finansal piyasaların mekânsal örgütlenmelerden koparak özgürleşmesinde olduğu gibi bir özgürleşmeye yol açmaktadır. Her türlü mekânsal sınırın yitirilişi ile zamanın kendisi dışsal belirlenimlere açık hale gelmekte, çok açık bir baskı aracına dönüşmekte, ev içi anlar bile kamusal zaman tarafından şekillendirilmektedir. Bu süreç uzun zamandır kendisini hissettirmesine rağmen Covidle birlikte güç ve hız kazanmış, gündelik yaşamın vazgeçilmez unsurlarından birine dönüşmüştür.

Sonuç

Bu çalışmada Covid öncesi dönemle karşılaştırmalı bir biçimde, Covid döneminde zaman ve mekân pratiklerinin iletişim araçları örnekleminde, teknolojik determinist bir perspektiften hareketle sosyolojik analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analiz doğrultusunda modern düşünme ve yaşama biçiminden köklü bir kopuş olmadığı, Covid'in yaşanmakta olan süreci sadece daha radikal formlara taşıdığı, zaman ve mekân pratiklerinin iletişim ağının genişlemesi ile küresel ölçekte eşzamanlı bir biçimde çok daha esnek ve belirsizleştirilmiş bir hale geldiği sonucuna varılmıştır.

Modern yaşama biçiminin küresel mahiyette bir olgu arz etmesi, açığa çıkan her sonucun da tüm insanlığı etkilediği ve etkileyeceği anlamına gelmektedir. Covid bunun en iyi örneklerinden birini oluşturmaktadır çünkü herhangi bir sınıra, mekâna ya da

bölgeye sıkıştırılmadığı için Covid'den etkilenmeyen insanlar ve toplumlar yoktur. Dolayısıyla modernliğin vaat ettiği mutlu, rasyonel ve aydınlanmış bireyin inşa etmeye çalıştığı dünyanın gerçekleşmemesi, modernliğin temel iddialarının sorgulanmasını beraberinde getirmekle birlikte zamansal açıdan gelecek ufkunun iyice yitirilmesine neden olmaktadır. Zamansal pratiklerin tek bir ana sıkıştırılması ve yaşanan anın gerçek olarak değerlendirilmesi farklı etik, ontolojik, epistemolojik, siyasal ve gündelik sonuçları da beraberinde getirmektedir. Zamansal pratiklerin önemsizleşmesinin ve eşitsiz dağılımının getirdiği olumsuz sonuçlardan uzaklaşma kaygısı, iletişim araçlarının sunduğu imkânlar ile tatmin edilmeye çalışılmaktadır. Geçmiş, şimdi ve gelecek arasında yapay ya da eklektik bağlar kuran iletişim araçları, ister istemez şimdiyi radikalleştirmektedir. Bir çözüm imkânı olarak şimdinin, iletişim araçları vasıtasıyla yeniden tesisi, sorunu çözmediği gibi anın baskısını iyice artırmakta ve insanları da bunun parçası kılmaktadır. Benzer bir durum şüphesiz ki mekân içinde geçerlidir. Farklı mekânlarda ama aynı platformda bulunan insanlar tüm maddi niteliklerini kaybetmiş sanal bir mekânı paylaşmaktadırlar. Twitter'ın, Instagram'ın, Youtube'un ya da diğer platformların belirlediği yeni tür mekânlarda insanlar bir araya gelmektedir. Kimin nerede olduğunu ve maddi sınırlarını önemsizleştiren bu mekânlar Covid sürecinde çok daha büyük bir önem kazanmıştır. Çünkü insanların fiziksel olarak hareket etme ve mekân değiştirme özgürlükleri kısıtlanmıştır. Covidle birlikte mekânsal sıkışmanın aşılabilmesi için iletişim araçlarına duyulan ihtiyacın artması, fiziksel mekânın varlığına duyulan ihtiyacı azaltmıştır. İletişim araçları insanı içinde bulunduğu mekân değişmeksizin farklı mekânlarla ortak bir zeminde buluşturabilmekte ve ev içine sıkışma durumunu sorun olmaktan çıkartmaktadır.

Sonuç olarak iletişim araçları insanın duyuşal pratiklerini genişletmiş ve tüm yeryüzünü ona açmıştır. Bu bağlamda insan dünyanın her yerine/mekânına istediği zaman rahatlıkla ulaşabilmektedir. Geçmiş ve geleceğe ait tecrübeler de kayıt altına alındığı için zamanda sıçramalar gerçekleştirebilmek mümkün hale gelmiştir. Eşzamanlılık ekseninde şimdiki zamanın önemi artsa da farklı zamansal oluşlara yani belirsizliklere, ileri ve geri sıçramalara da imkân tanınmaktadır. Zaman ve mekân klasik fizik teorilerindeki anlamlarını ve mutlak değerlerini kaybederek sabit kategoriler olmaktan çıkıp oluş sürecinin aktif katılımcıları haline gelmektedirler. Bir süredir yaşanmakta olan şeylerin daha da görünür olmasını sağlayan Covid'le birlikte zaman ve mekân, üzerinde kolaylıkla mutabakata varılamayan, belirli ölçüler içerisinde göreceli hale gelen ve mutlak anlamlarını kaybeden iki değişkene (variable) indirgenmiştir. Dolayısıyla hem zaman hem de mekân genel itibarıyla ontolojik mahiyetini kaybederek yüzeyselleşmekte, insanın var oluşunun temel kategorisi olmaktan çıkmakta, matematiksel formüllere ve koordinatlara indirgenmekte ve sadece nicel bir değer ihtiva etmektedir. İletişim araçları ise içinde bulunulan dünyanın tersine çevrilerek çözümü rolünü oynamaya çalışırken aslında sadece yaşanmakta olan süreci rehabilite etmektedir.

Notlar

1 Salgın ile ifade edilen "yeni normal" aslında insanlığın çok da yeni bir durum ile karşı karşıya olmadığını göstermektedir. Çünkü dünyada uzun zamandır çok büyük değişimler yaşanmakta ve insan, savaşlarla, makinelerle ve afetlerle yaşamayı öğrenmeye çalışmaktaydı. Son iki yüzyıldır insanlar daimi olarak yeni normallere alıştırılmaktaydı (Karakaş, 2020). Yeni bir durumla karşılaşmak belirli ölçüler içerisinde doğrudur. Ancak tamamen önceki süreçlerden kopuk ve bağımsız bir yeni normalden bahsetmek mümkün değildir. Makale boyunca bu bakış açısından hareketle, zaman ve mekân pratiklerinin Covid öncesi dönemden mutlak anlamda kopmadığı, aksine, çok daha kuvvetli ve radikal formlarda kendisini etkin kıldığı iddia edilmektedir.

2 Geleneksel toplumlarda yaşanan hastalıklar yerel sınırlar içerisinde kalırken, bugünkü toplumsal düzende dünya küreselleştiği için hastalıkları belirli bir alanla sınırlandırmak ve tecrit etmek çok zordur (Turner, 2011). Covid'in küresel bir salgın olması, içinde bulunulan dünyanın genel gidişatıyla uyumlu bir sonuçtur.

3 Şentürk, "sürekli süreksizlik" kavramını sinemanın doğasını açıklamak için kullanırken bu çalışmada dijital teknolojilerle birlikte iletişimin değişen doğasını açıklamak için farklı bir bağlamda ele alınmaktadır. Dijital iletişim çok ciddi kesintilerle, kopuşlarla ama bir yandan da büyük bir devamlılık ve akış içerisinde sürdürülmektedir. Sosyal medyadaki birçok platform konunun güncel örneklerini teşkil etmektedir. Twitter'a giren ve çıkan biri için akış (flow) devam etmekle birlikte arada eksiklikler oluşur ancak bunlar iletişimin dijital doğası açısından önemli değildir. Asli öneme haiz olan şey iletişimin sürekliliğidir ve bu süreklilik süreksizliklerle doludur.

4 İletişim, "kurala bağlamak ve öngörülemeyen olanı ortadan kaldırmak"tır (Mattelart, 2013, s. 17). İletişim, modern zihnin ürünü olarak daima her şeyin hesaplanabilir, ölçülebilir, değerlendirilebilir, (yeniden) tanımlanabilir ve yönlendirilebilir olmasını sağlamaya çalışmaktadır. İletişimin her şeyi kurala bağlayıp hesaplanabilir bir seviyeye indirilmesi birey ve toplum için de benzer şekilde geçerlidir.

5 Mekânın yüzeye dönüşmesinin nedenlerinden bir diğeri de küresel sermayedir. Süalp açısından kentin küreselleşmesi, sermayenin farklı coğrafyalar içerisinde istediği hızda ve esneklikte hareket etmesini sağladığı gibi hangi ürünü nerede, nasıl ve ne kadar üreteceğini de belirlemektedir (Süalp, 2004, s. 80).

6 Bomba ifadesi Paul Virilio'nun "The Information Bomb" (Enformasyon Bombası) (2005) kitabından hareketle kullanılmaktadır. Virilio açısından bomba, enformasyonun yoğunluğunu ve sürekli akışını ifade etmektedir. İnsanlar durmaksızın üstlerine gelen bilgi seli ile karşılaşmak ve bununla baş etmek zorunda kalmaktadırlar.

7 Timothy Mitchell de (2001) Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi sürecinde ulaşım ve iletişim araçlarının oynadığı rolü sömürgeleştirme pratikleri açısından incelemiştir. Avrupalıların kolonyal denetim için öncelikli olarak mekânı farklı araçlarla nasıl kontrol ettiklerini ele almaktadır.

8 Eşzamanlılık dünya çapında her şeyin aynı anda yaşanması anlamına gelmektedir. Herhangi bir yerde/coğrafyada yaşanan olay, fiziksel sınırları aşarak küresel bir olguya dönüşmektedir. Dolayısıyla çalışma boyunca eşzamanlılık denildiğinde dünya çapında herkesin aynı anda benzer bir olguyu deneyimlemesi ve şimdiki zamanın kuvvetlenmesi kastedilmektedir.

9 Ancak bu olgunun sorunsuzca işlediği, kamusal zaman ile öznel zaman arasında çatışmaların olmadığı düşünülmemelidir. Stephen Kern (2013, s. 54-55) tek tip kamusal zamanın sürekliliğe ve ardılığa dayalı yapısına en büyük itirazın öznel zamanın heterojenliğinden geldiğini ifade etmektedir. Bu itirazı "kamusal ve özel zaman arasındaki çıldırıktıcı uyumsuzluk" olarak tanımlamaktadır.

10 Çalışma boyunca modernliğin bitmemiş yani devam etmekte olan bir süreç olduğu yönündeki vurgunun benzeri Anthony Giddens ve Alain Touraine tarafından da ifade edilmektedir. Giddens (2018) modernliğin bitip postmodernliğin başladığı iddiasını reddederek, yaşanmakta olan süreci modernliğin kendini anlaması ve sonuçlarının hem radikalleşmesi hem de evrensel bir boyut kazanması olarak değerlendirmektedir. Touraine de (1995) benzer şekilde postmodern sürecin başlamadığını iddia ederek modernliğin bunalımı, modernliğin çözülmesi ve modernliğin tükenişi gibi farklı tanımlar önermektedir. Metnin temel yaklaşımı bu önerilerle örtüşmektedir. Özellikle Covid döneminin neden olduğu sonuçlar farklı bir tarihsel durumun yaşanmadığını, aksine sürecin radikalleşerek, küreselleşerek ve hızlanarak devam ettiğini göstermektedir.

11 Akışkanlaşma ifadesi olumlama olmaktan ziyade gözetim çalışmalarında sıklıkla ifade edilen duruma benzer bir biçimde kullanılmaktadır. Bauman ve Lyon'ın (2013) kavramsallaştırması ile "akışkan gözetim" (liquid surveillance), bireylere hareket serbestisi sunarken farklı durumlar içerisinde de gözetlenmelerine neden olmaktadır. Dolayısıyla zaman ve mekân pratiklerinin akışkanlaşması, sabit formların durmaksızın değişerek belirlenebilme ihtimallerinin azalmasını ifade etmektedir.

Kaynakça

Anderson, B. (2015). *Hayali Cemaatler*. (İ. Savaşır, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Avcı, M. G. (2021). Zaman-Mekân Sıkışması, Küreselleşen Salgın ve Toplumsal Sonuçları. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17 (Pandemi Özel Sayısı), 3787-3807.

Bauman, Z., & Lyon, D. (2013). *Liquid surveillance*. Cambridge: Polity Press.

Biro, Y. (2011). *Sinemada Zaman*. (A. C. Altunkanat, Çev.) İstanbul: Doruk Yayıncılık.

Connerton, P. (2014). *Modernite Nasıl Unutturur*. (2. b.). (K. Kelebekoğlu, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Çitil, A. A. (2020). *Salgın ve Gelecek*. <http://blog.ilem.org.tr/salgin-ve-gelecek/>, Erişim Tarihi: 21.05.2021
- Fazlıoğlu, İ. (2020). 'İnsan'ın *Geleceği: Telaşa Gerek Yok, Hepimiz Öleceğiz!* <http://blog.ilem.org.tr/covid-19-sorusturma-dosyasi-1/>, Erişim Tarihi: 15.05.2021
- Fuchs, C. (2020). Everyday Life and Everyday Communication in Coronavirus Capitalism. *tripleC*, 18(1), 375-399.
- Furedi, F. (2020). Social Distancing, Safe Spaces and the Demand for Quarantine. *Society*, 57, 392-397.
- Giddens, A. (2018). *Modernliğin Sonuçları*. (8. b.). (E. Kuşdil, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Görgün, T. (2020). *Koronavirüs ve Post-Truth'un Sonu*. <http://blog.ilem.org.tr/tahsin-gorgun-koronavirus-ve-post-truthun-sonu/>, Erişim Tarihi: 29.05.2021
- Güngör, N. (2013). *İletişim kuramlar yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Harvey, D. (1992). *The Condition of Postmodernity*. Cambridge: Blackwell Publishers.
- Haydar, A. (2020). Sosyal Zaman ve Salgın: Uzun Bir Ân. L. Sunar, (Ed.). *Covid-19 Salgınının Sosyolojik Analizi* içinde (32-35). İstanbul: Toplumsal Yapı Araştırmaları Programı.
- Innis, H. (1986). *Empire and Communications*. Toronto: Press Porcepic.
- Karakaş, M. (2020). Covid-19 Salgınının Çok Boyutlu Sosyolojisi ve Yeni Normal Meselesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40, 541-573.
- Kern, S. (2013). *Zaman ve Uzam Kültürü (1880-1918)*. (A. Selman, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mattelart, A. (2013). *İletişimin Dünyasallaşması* (3. b.). (H. Yücel, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- McLuhan, M. (1962). *The Gutenberg Galaxy*. Canada: University of Toronto Press.
- McLuhan, M., & Powers, B. R. (1992). *The Global Village*. New York: Oxford University Press.
- Mitchell, T. (2001). *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi*. (Z. Altok, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Simmel, G. (2017). *Modern Kültürde Çatışma*. (T. Bora, U. Özmakas, N. Kalaycı, ve E. Gen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sunar, L. (2020). Salgınla Başa Çıkmak: Hayat İçin Sosyoloji. L. Sunar, (Ed.). *Covid-19 Salgınının Sosyolojik Analizi* içinde (1-3). İstanbul: Toplumsal Yapı Araştırmaları Programı.
- Süalp, Z. T. (2004). *ZamanMekan - Kuram ve Sinema*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Şentürk, R. (2020). *Sinemada Dijital Dönüşüm*. Ankara: Pruva Yayınları.
- Turner, B. S. (2011). *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi*. (Ü. Tatlıcan, Çev.). Sentez Yayıncılık.
- Touraine, A. (1995). *Critique of Modernity*. Oxford: Blackwell.
- Urry, J. (2015). *Mekanları Tüketmek*. (2. b.). (R. G. Ögdül, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Virilio, P. (2005). *The Information Bomb*. London: Verso.

Virilio, P. (2006). *Speed and Politics*. Los Angeles: Semiotext(e).

We are social (2020). *Digital in 2020*. <https://wearesocial.com/digital-2020>, Erişim Tarihi: 20.05.2021

We are social (2021). *Digital in 2021*. <https://wearesocial.com/digital-2021>, Erişim Tarihi: 17.05.2021

Time and Space Radicalized During the Covid Period: Example of Communication

Eyüp AL (Res. Asst. Ph.D.)

Extended Abstract

Throughout human history, moments of change have always been closely associated with major events, wars and diseases. Although the transformation processes are painful, the direction in which the world is going has changed more or less to a certain extent. Although the example that can be given to this situation in terms of the 21st century is Covid. It will be discussed within the boundaries of the sociology of communication whether Covid has created a new normal or not. While the mobility between spaces decreases for the person who sits in his car, workplace and home all day, much bigger problems arise for people who are completely locked in their homes during the Covid period. For example, even the importance of the body disappears and a life is lived entirely on the level of communication. Spatial compression is carried to different areas, providing relaxation and mobility within certain dimensions. In order to understand this whole process, the facts that physical boundaries are no longer a problem, space becomes superficial, time evolves towards simultaneity, and the communication network encompasses the world will be discussed by taking the Covid period at the center.

While communication tools have been constructing a mediated new situation very strongly for nearly 200 years, the process accelerated by the internet and computer-based technologies since the 1990s has reached a global dimension with Covid. Now life is carried out almost simultaneously in all parts of the world through certain tools. Temporal and spatial differences are reset, forcing everything to happen “now and here”.

While simultaneity expands the present spatially, it also makes the recent past and the near future part of the present. One of the cultural effects of simultaneity was to provide a sense of unity by abandoning an environment that is far away in terms of distance and communication is limited. However, this time, a problem such as excessive intimacy was on the agenda. Because nobody wants their neighbors to be extremely close (Kern, 2013). Together with the communication, physical and local boundaries are crossed, creating a simultaneity on a global scale where everyone is or begins to be each other's neighbor. While spatial compression takes place at the urban level and at home, on the other hand, there is an expansion on a non-physical plane.

In pre-modern social orders, there were time and space practices that were dependent on each other in many ways. In fact, throughout the historical process, time and space have worked together and have not been treated separately from each other. Temporal transitions have been evaluated through the transformation of nature, and space has always functioned as an element that determines time. However, this partnership has changed in the modern period, especially with the communication. The Covid period shows that local and global elements act together and are interdependent. Globalization detaches the local from its context and expands the practices of time and space. Therefore, nothing experienced locally remains local today and opens to global influences. The opposite of this situation is similarly valid for global events; global phenomena are not independent of local ones.

In this study, a sociological analysis of the practices of time and space during the Covid period in a comparative manner with the pre-Covid period was carried out using a technological deterministic perspective in the sample of communication. The fact that the modern way of life is a global phenomenon means that every result that emerges affects and will affect all humanity. Covid is one of the best examples of this because there are no people and societies that are not affected by Covid because it cannot be confined to any border, place or region. It is clear that during the Covid period, which is the result of a certain worldview, temporal units, namely the past and the future, are seriously damaged.

Keywords: The Covid Period, Time and Space, Sociology of Communication, Communication Network.

Bu makale **intihal tespit yazılımlarıyla** taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by **plagiarism detection softwares**. No plagiarism detected.

Bu çalışmada “**Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi**” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the “**Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive**” were followed.

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.

The research was conducted by a single author.

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile **çıkar çatışması** bulunmamaktadır.

There is no **conflict of interest** with any institution or person within the scope of the study.